

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2025.25.18>

Пилипенко П.В.

помічник-консультант Народного депутата України

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

Актуальність проблеми. Попри свою критичну роль, чинна правова база адміністративної відповідальності під час воєнного стану в Україні стикається зі значними викликами. До них належать законодавчі прогалини, нечіткості, колізії та складнощі у правовій кваліфікації та правозастосуванні. Відповідні проблеми можуть призводити до непослідовної судової практики, підривати правову визначеність та потенційно порушувати права людини. Подвійна мета адміністративної відповідальності у воєнний час – забезпечення національної безпеки та підтримання громадського порядку при одночасному захисті прав людини – створює внутрішню напругу, яку чинне законодавство намагається збалансувати, що призводить до правової невизначеності та проблем у правозастосовній практиці. Запровадження широких обмежень прав та загальне делегування повноважень без конкретних, чітко визначених норм адміністративних правопорушень підвищує ризик довільного застосування закону та потенційних порушень прав людини.

Мета статті – здійснити комплексний аналіз проблем адміністративної відповідальності в умовах воєнного стану в Україні та обґрунтувати необхідність реформування адміністративного законодавства з урахуванням практики його застосування, нормативних прогалин і потреби забезпечення правової визначеності та процесуальних гарантій.

Повномасштабна військова агресія російської федерації проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, зумовила запровадження та тривале підтримання особливого

правового режиму воєнного стану. Даний період, який неодноразово продовжувався, суттєво трансформував усі сфери суспільного життя, включно з адміністративним правом.

Воєнний стан є тимчасовим особливим правовим режимом, що запроваджується в країні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи безпосередньої загрози суверенітету та територіальній цілісності держави. Його метою є забезпечення національної безпеки, відсіч агресії та організація оборони. В межах цього режиму відповідним органам державної влади, військовому командуванню та військовим адміністраціям надаються розширені повноваження.

Правове регулювання воєнного стану здійснюється на підставі Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2]. Введення воєнного стану здійснюється Указом Президента України на підставі пропозицій Ради національної безпеки і оборони (ст. 106 Конституції України) [1].

Визначення воєнного стану як надзвичайного режиму вказує на його виключний характер, проте його тривале застосування (з лютого 2022 року із численними продовженнями) фактично набуло ознак нової «сталі норми». Відповідні обставини розмивають межі між надзвичайним та звичайним правовим порядком, підвищуючи ризики звикання та нормалізації суспільством до обмежень прав і свобод. В умовах тривалості такого режиму постає питання перегляду нормативної моделі, що першочергово орієнтована на короткострокову кризу, а не на багаторічне функціонування.

Воєнний стан передбачає можливість тимчасового обмеження конституційних прав і свобод (зокрема, за статтями 30–34, 38–39, 41–44, 53 Конституції України) [1], але виключно в обсязі, необхідному для забезпечення оборони та безпеки. Перелік можливих заходів визначено статтею 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2], серед яких – запровадження трудової повинності, обмеження свободи пересування, евакуація майна, посилена охорона критичної інфраструктури тощо. У районах ведення бойових дій впровадження цих заходів покладається на військове командування та військові адміністрації.

Водночас широкі дискреційні повноваження органів влади на фоні відсутності чітко кодифікованих норм адміністративної відповідальності за порушення окремих вимог воєнного стану створюють прогалини у правозастосуванні. У результаті органи правопорядку змушені вдаватися до застосування загальних норм КУпАП [3] (наприклад, ст. 185, 210-1), які не завжди адекватно відображають специфіку таких порушень. Наявність цих факторів спричиняє правову невизначеність, ускладнює доведення складу правопорушення і відкриває простір для довільного або вибіркового правозастосування.

Розглянемо детально адміністративні правопорушення, пов'язані з правовим режимом воєнного стану.

Комендантська година є одним із основних заходів правового режиму воєнного стану, спрямованих на забезпечення громадської безпеки та контролю за переміщенням населення. Вона передбачає заборону перебування осіб у певний період доби у громадських місцях без відповідних перепусток або посвідчень. Водночас чинне адміністративне законодавство не містить окремої норми, що прямо передбачала б відповідальність за її порушення.

У зв'язку з цим правоохоронні органи змушені вдаватися до застосування загальних норм Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), зокрема статті 185 (злісна

непокоря законній вимозі поліцейського) та статті 210-1 (порушення законодавства про обору, мобілізацію тощо). Такий підхід породжує низку проблем правозастосування.

Так, ст. 185 КУпАП вимагає наявності елементу «злісної непокори», тобто свідомої та активної відмови виконати вимогу представника влади. Саме лише перебування на вулиці без перепустки не є достатнім для складу цього правопорушення. Стаття ж 210-1 КУпАП передбачає значно суворіші санкції – від 17 000 до 25 500 грн – і охоплює ширше коло дій, що не завжди є співмірним із фактом порушення режиму комендантської години.

На практиці санкції за такі порушення варіюються: від штрафів у розмірі 170–510 грн (іноді – до 15 діб арешту), до значно суворіших покарань, залежно від того, за якою статтею кваліфіковано діяння. За ст. 185 КУпАП, окрім штрафу (136–255 грн), можливі громадські або виправні роботи, адміністративний арешт [3].

Наявність законодавчої прогалини унеможливорює єдине тлумачення правових норм, що призводить до правової невизначеності, непослідовності судових рішень, складнощів у кваліфікації діянь та ускладнює громадянам розуміння обсягу їхніх обов'язків і потенційної відповідальності. Все це однозначно суперечить принципу юридичної визначеності та потребує законодавчого врегулювання шляхом запровадження окремої статті у КУпАП, яка б чітко регламентувала відповідальність за порушення комендантської години.

До найактуальніших категорій адміністративних правопорушень у період дії воєнного стану належать порушення вимог військового обліку та мобілізаційного законодавства. Основу правового регулювання становлять статті 210 та 210-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) [3].

Так, стаття 210 КУпАП передбачає відповідальність призовників, військовозобов'язаних і резервістів за порушення правил військового обліку. У мирний час передбачено штраф від 3 400 до 5 100 грн, а за повторне

протягом року порушення – від 5 100 до 8 500 грн. В умовах особливого періоду – штраф становить від 17 000 до 25 500 грн.

Стаття 210-1 КУпАП охоплює ширше коло порушень, пов'язаних із законодавством про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію. У мирний час передбачено штраф: для громадян – 5 100–8 500 грн, для посадових та юридичних осіб – 17 000–34 000 грн. Під час воєнного стану розміри штрафів зростають: 17 000–25 500 грн для громадян, 34 000–59 500 грн – для посадових та юридичних осіб [3].

Особливість застосування ст. 210-1 КУпАП у воєнний час полягає в тому, що протокол про адміністративне правопорушення часто не складається. Начальник територіального центру комплектування та соціальної підтримки (далі - ТЦК та СП) може винести постанову про накладення штрафу без участі особи, якщо її належним чином повідомлено про виклик, а вона не з'явилася без поважної причини. Відповідальність за винесення таких постанов покладається виключно на керівника ТЦК та СП.

У разі істотних порушень, зокрема ухилення від мобілізації або військової служби, настає кримінальна відповідальність за статтями 336 та 337 Кримінального кодексу України [4], яка може передбачати позбавлення волі.

Практика винесення постанов ТЦК та СП без складання протоколу та без участі особи спрощує процедуру, однак порушує традиційні процесуальні гарантії – зокрема, право на захист та участь у розгляді справи. Такий підхід перекладає процесуальний тягар на особу, яка має оскаржувати рішення вже після його ухвалення. Це створює потенційні ризики непропорційного впливу на правопорядних громадян, особливо тих, хто не має доступу до юридичної допомоги чи не усвідомлює своїх процесуальних прав, що, в умовах високих штрафів, може порушувати принцип належної правової процедури [5, с. 310].

Перетин правового змісту статей 210 та 210-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення, а також їхнє іноді довільне

або неоднозначне застосування до подібних правопорушень – зокрема, у випадках неявки за повісткою – породжує правову невизначеність у питаннях кваліфікації діянь та обрання санкцій. Судова практика свідчить, що за ідентичні за суттю порушення різні територіальні центри комплектування та соціальної підтримки (ТЦК та СП) можуть застосовувати як статтю 210, так і статтю 210-1 КУпАП, залежно від сформованої у них адміністративної практики [6].

Хоча стаття 210-1 має ширший регулятивний обсяг, її використання для кваліфікації діянь, що фактично охоплюються спеціальною нормою статті 210, призводить до значної різниці у розмірах штрафів, порядку провадження та органі, що приймає рішення (ТЦК та СП замість суду). Відсутність чітких критеріїв розмежування застосування цих норм у подібних фактичних обставинах суперечить принципу правової визначеності, який вимагає, щоб особа могла передбачити правові наслідки своїх дій чи бездіяльності [7].

Внаслідок цього виникає ризик довільного правозастосування, коли характер та суворість покарання залежать не від суті вчиненого, а від суб'єктивного вибору норми з боку органу, що розглядає справу.

Особливої актуальності у період воєнного стану набула також проблема незаконного перетинання державного кордону України, з огляду на обмеження виїзду для чоловіків призовного віку. Законодавство передбачає як адміністративну, так і кримінальну відповідальність за відповідні дії.

Адміністративна відповідальність (ст. 204-1 КУпАП) охоплює незаконний перетин або спробу перетину кордону поза пунктами пропуску, без належних документів, із використанням підроблених документів або без дозволу відповідних органів. Санкції – штраф від 3 400 до 8 500 грн або адміністративний арешт до 15 діб, з можливістю конфіскації зброя і засобів вчинення правопорушення [3].

У разі вчинення правопорушення групою осіб або повторно протягом року – штраф до

13 600 грн або адміністративний арешт до 15 діб з конфіскацією.

Кримінальна відповідальність застосовується в разі тяжких порушень або виявленого наміру ухилитися від мобілізації:

Ст. 336 КК України – ухилення від призову під час мобілізації; покарання – позбавлення волі від 3 до 5 років [4];

Ст. 332 КК України – незаконне переправлення осіб через кордон; санкція – до 5 років позбавлення волі або штраф до 50 000 грн, із можливою умовною формою покарання [4];

Ст. 332-2 КК України – незаконне перетинання кордону, що прямо інкримінує дії осіб, які самостійно незаконно перетинають кордон; покарання – від 3 до 8 років позбавлення волі [4].

Проблематика кваліфікації полягає у тому, що у випадках порушення правил виїзду військовозобов'язаними особами нерідко застосовується одночасно як адміністративна (ст. 204-1 КУпАП), так і кримінальна (ст. 336 КК України) відповідальність. Відсутність чітких меж щодо того, коли застосовується кримінальна відповідальність за ухилення, створює дискреційний простір для органів досудового розслідування та прокуратури, що може призводити до значних відмінностей у покараннях за подібні за змістом дії – від штрафу до багаторічного ув'язнення.

Правова невизначеність щодо критеріїв переходу від адміністративного до кримінального провадження загрожує порушенням принципу юридичної визначеності та пропорційності. Особливо проблематичною є ситуація, коли намір особи трактують як ухилення від мобілізації без належного доказового обґрунтування [6].

Запровадження та тривала дія воєнного стану в Україні актуалізували низку структурних недоліків у сфері адміністративно-деліктного регулювання. Однією з головних проблем є відсутність у Кодексі України про адміністративні правопорушення (КУпАП) прямих норм, що передбачають відповідальність за порушення, специфічні для особливого правового режиму.

Нечіткість правових приписів, а також загальний характер формулювань ряду статей КУпАП, які застосовуються в умовах воєнного стану, призводять до надмірної дискреції правозастосувачів, широких тлумачень і непослідовної практики. Це створює правову невизначеність як для громадян, так і для органів публічної адміністрації, ускладнюючи передбачення правових наслідків і меж допустимої поведінки.

Надмірна дискреція органів державної влади, поєднана з відсутністю чітких процедурних критеріїв притягнення до адміністративної відповідальності, становить загрозу принципу законності. У контексті воєнного стану, законодавчі зміни мали переважно реактивний характер, зосереджуючись на задоволенні оперативних безпекових потреб, а не на формуванні цілісної та системно узгодженої нормативної бази. Наслідком цього стала непослідовність правового регулювання, що ускладнює правозастосування і підриває принцип юридичної визначеності, який є наріжним каменем демократичної правової системи України.

Необхідно зазначити, що у виявленні недоліків чинного законодавства та у формуванні правозастосування адміністративної відповідальності в умовах воєнного стану провідну роль відіграє судова практика, заповнюючи прогалини та інтерпретуючи норми законодавства. Верховний Суд, як найвища судова інстанція, формує єдину правозастосовну практику.

Судова практика щодо порушень комендантської години показує, що притягнення до адміністративної відповідальності часто відбувається за статтею 185 КУпАП (злісна непокоря законному розпорядженню або вимозі поліцейського). Однак, суди наголошують, що сам по собі факт перебування на вулиці в період дії комендантської години без спеціально виданої перепустки чи посвідчення, якщо він не супроводжується відмовою виконати законне розпорядження або вимогу працівника поліції, не є злісною непокорою, і,

відповідно, правопорушення за статтею 185 КУпАП не виникає. Це підкреслює необхідність доведення саме елементу «злісної непокори» [8].

Практика розгляду судами справ про порушення правил військового обліку та мобілізації в цілому підтверджує правомірність притягнення до адміністративної відповідальності за не оновлення даних військового обліку, наголошуючи на обов'язку громадян особисто оновити свої персональні дані. Протоколи про адміністративні правопорушення у цій сфері складаються уповноваженими посадовими особами ТЦК та СП, а справи розглядаються керівниками ТЦК та СП у 15-денний строк. Водночас, у судовій практиці зустрічаються випадки скасування постанов про притягнення до відповідальності через порушення строків притягнення або процедури розгляду [9].

При розгляді судами справ пов'язаних з незаконним перетинанням державного кордону як правило застосовується стаття 204-1 КУпАП для кваліфікації правопорушення. У випадках, коли незаконний перетин кордону здійснюється чоловіками призовного віку з метою ухилення від мобілізації, їх дії можуть також кваліфікуватися за статтею 336 Кримінального кодексу України, що тягне за собою кримінальну відповідальність. Верховний Суд у складі Касаційного кримінального суду, розглядаючи справи про незаконне переправлення осіб через кордон, може скасовувати вироки апеляційних судів, якщо звільнення від відбування покарання з випробуванням не відповідає принципам законності та справедливості, особливо у випадках тяжких злочинів під час воєнного стану [6; 9].

Судова практика, що формується в умовах воєнного стану, характеризується поступовим (еволюційним) розвитком, але водночас – високим рівнем непослідовності, особливо на рівні судів першої та апеляційної інстанцій. Відповідна практика є прямим відображенням як законодавчих прогалин і неузгодженостей, так і труднощів, пов'язаних із адаптацією

воєнного нормативно-правового масиву до безпрецедентних викликів воєнного часу. Суди, змушені реагувати на нові правові реалії, нерідко застосовують закон у спосіб, що виходить за межі усталених інтерпретацій, що призводить до правозастосовної непослідовності.

Особливого значення в цьому контексті набувають правові висновки Верховного Суду, які не лише сприяють формуванню єдиної практики, але й відіграють роль вторинного джерела права. Аналіз таких рішень дозволяє виявити норми, що є неефективними, викликають труднощі у правозастосуванні або не забезпечують належного захисту прав особи. Саме ці висновки часто слугують підґрунтям для ініціювання законодавчих змін, спрямованих на усунення виявлених дефектів правового регулювання.

Варто наголосити, що наразі судова влада виконує важливу діагностичну функцію щодо стану адміністративно-деліктного законодавства, вказуючи на потребу його перегляду з урахуванням реальних умов правозастосування. Такий зворотній зв'язок між судовою практикою та законодавчим процесом є необхідною передумовою для вдосконалення нормативної бази.

Тривалий характер воєнного стану в Україні вимагає переходу від реактивних, непослідовних законодавчих змін до комплексного, системного реформування адміністративної відповідальності. Відповідні заходи необхідні для забезпечення довгострокової правової стабільності, передбачуваності та справедливості.

Системний підхід дозволить усунути існуючі прогалини та колізії, уніфікувати правозастосовну практику та забезпечити належний баланс між публічними та приватними інтересами.

Для подолання виявлених проблем та підвищення ефективності адміністративної відповідальності в умовах воєнного стану вважаю за доцільне запропонувати конкретні законодавчі зміни.

Так, щодо порушення комендантської години необхідно ввести окрему, чітко сформульовану статтю до КУпАП, яка б безпосередньо передбачала адміністративну відповідальність за порушення комендантської години. Стаття повинна містити пропорційні санкції, що відповідають тяжкості правопорушення, що усунуло б необхідність застосування загальних статей (таких як 185 або 210-1 КУпАП), підвищило б правову визначеність для громадян та правоохоронних органів, а також спростило б процес кваліфікації та доказування.

Щодо порушення правил військового обліку та законодавства про мобілізацію слід уніфікувати норми статей 210 та 210-1 КУпАП, чітко розмежувавши їх застосування або об'єднавши їх, з метою уникнення колізій та забезпечення послідовності покарань за подібні правопорушення.

Необхідно переглянути процедуру винесення постанов ТЦК та СП про накладення штрафів, щоб забезпечити належні процесуальні гарантії. Це може включати обов'язкове повідомлення особи про розгляд справи, забезпечення її права на присутність та захист, а також чітке визначення виняткових підстав для заочного розгляду справ.

Щодо незаконного перетинання державного кордону потребує чіткого розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності, особливо у випадках, коли діяння може бути кваліфіковане як ухилення від мобілізації.

Слід встановити прозорі критерії для застосування кримінальної відповідальності, щоб уникнути довільної кваліфікації та забезпечити пропорційність покарання.

Окрім цього, важливо запровадити або посилити принцип пропорційності санкцій до тяжкості правопорушення в усьому адміністративному законодавстві, що стосується воєнного стану. Необхідно й посилити гарантії прав людини в адміністративному процесі під час воєнного стану, забезпечуючи право на захист, доступ до правосуддя та ефективне оскарження рішень.

Висновки. Запровадження та тривале функціонування правового режиму воєнного стану в Україні виявило низку глибоких проблем у сфері адміністративно-деліктного регулювання. Адміністративне законодавство, сформоване для мирного періоду, виявилося недостатньо адаптованим до реалій повномасштабної збройної агресії, що призвело до появи нормативних прогалин, колізій, відсутності правової визначеності та непослідовності у правозастосуванні.

Проведений аналіз засвідчив, що особливої актуальності набули такі категорії правопорушень, як порушення комендантської години, правил військового обліку та мобілізації, а також незаконне перетинання державного кордону. Встановлено, що чинний КУпАП не містить прямих норм, які б адекватно відображали правову природу цих правопорушень, що зумовлює застосування загальних або непропорційних статей, підвищує дискрецію органів правопорядку та ускладнює дотримання принципів законності й справедливості.

Судова практика, зокрема позиції Верховного Суду, відіграє ключову роль у компенсуванні законодавчих недоліків, проте сама по собі не може замінити потребу в системному оновленні нормативної бази. Встановлено, що практика притягнення до адміністративної відповідальності часто супроводжується порушенням процесуальних гарантій, що може призводити до непропорційного втручання у права осіб.

У зв'язку з цим обґрунтовано необхідність комплексного реформування адміністративного законодавства України з урахуванням специфіки особливого правового режиму. Зокрема, доцільним є: запровадження окремої статті КУпАП щодо порушення комендантської години; уніфікація або розмежування змісту статей 210 і 210-1 КУпАП; нормативне визначення критеріїв переходу від адміністративної до кримінальної відповідальності за незаконне перетинання кордону; посилення процесуальних гарантій при розгляді справ

органами ТЦК та СП; впровадження принципу пропорційності покарань до тяжкості правопорушень.

Запропоновані напрями вдосконалення спрямовані на забезпечення правової визначеності, підвищення якості правозастосу-

вання та дотримання стандартів прав людини навіть в умовах воєнного стану. Комплексне оновлення адміністративно-деліктної сфери є необхідною умовою зміцнення верховенства права й ефективного функціонування України в умовах збройної агресії.

Анотація

Статтю присвячено комплексному аналізу проблем адміністративної відповідальності в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні, запровадженого у зв'язку з повномасштабною збройною агресією російської федерації. Доведено, що тривале функціонування особливого правового режиму, який спочатку мав виключно тимчасовий характер, спричинило глибокі трансформації у сфері адміністративно-деліктного регулювання, водночас виявивши низку нормативних прогалин, колізій та ознак правової невизначеності.

У статті проаналізовано найбільш поширені категорії адміністративних правопорушень, характерних для періоду воєнного стану, зокрема: порушення комендантської години, ухилення від військового обліку та мобілізації, незаконне перетинання державного кордону. Особливу увагу приділено проблематиці відсутності чітких, спеціально передбачених норм у Кодексі України про адміністративні правопорушення, які б прямо встановлювали відповідальність за зазначені діяння. Обґрунтовано, що використання загальних норм (статті 185, 204-1, 210, 210-1 КУпАП) призводить до надмірної дискреції правозастосовних органів, неоднакової судової практики та порушення принципу юридичної визначеності.

Розглянуто практичні аспекти застосування адміністративної відповідальності органами територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, зокрема практику винесення постанов без складання протоколу та без участі особи. Встановлено, що такий підхід суттєво обмежує процесуальні гарантії, перекладаючи тягар захисту на саму особу, що особливо критично в умовах високих штрафів і складного доступу до правової допомоги.

Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення чинного адміністративного законодавства, які передбачають запровадження окремих норм про порушення комендантської години, уніфікацію статей 210 і 210-1 КУпАП, чітке розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за незаконний виїзд за кордон, а також посилення принципу пропорційності покарання та процесуальних гарантій в адміністративному процесі.

Ключові слова: воєнний стан, адміністративна відповідальність, КУпАП, комендантська година, мобілізація, військовий облік, незаконне перетинання кордону, правова невизначеність, дискреція, процесуальні гарантії.

Pylypenko P.V. Administrative liability for violations of the legal regime of martial law: challenges and prospects for legislative reform

Summary

This article presents a comprehensive analysis of the issues of administrative liability in the context of the legal regime of martial law in Ukraine, introduced in response to the full-scale armed aggression of the Russian Federation. It is demonstrated that the prolonged operation of this special legal regime – originally intended as a temporary measure – has led to significant transformations in the sphere of administrative and delict regulation, while simultaneously exposing numerous legislative gaps, contradictions, and signs of legal uncertainty.

The study examines the most common categories of administrative offenses typical during martial law, including violations of curfew, evasion of military registration and mobilization, and unlawful crossing of the state border. Particular attention is paid to the absence of clearly defined, special norms in the Code of Ukraine on Administrative Offenses (CUAO) that would directly establish liability for such conduct. It is substantiated that the application of general provisions (Articles 185, 204-1, 210, 210-1 of the CUAO) results in excessive discretion of enforcement authorities, inconsistent judicial practice, and violation of the principle of legal certainty.

The article explores practical aspects of the application of administrative sanctions by territorial recruitment and social support centers, particularly the practice of issuing resolutions without drawing up protocols or ensuring the participation of the individual concerned. It is established that this approach substantially limits procedural guarantees, shifting the burden of defense onto the individual, which is especially critical in the context of high penalties and limited access to legal assistance.

The author formulates proposals aimed at improving the current administrative legislation, including the introduction of a separate provision on curfew violations, unification of Articles 210 and 210-1 of the CUAO, clear differentiation between administrative and criminal liability for illegal border crossing, and strengthening the principles of proportionality and procedural safeguards in administrative proceedings.

Key words: martial law, administrative liability, CUAO, curfew, mobilization, military registration, illegal border crossing, legal uncertainty, discretion, procedural guarantees.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 груд. 1984 р. № 8073-X / Верховна Рада УРСР. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
5. Сірко В. С. Проблемні питання притягнення до адміністративної відповідальності під час воєнного стану в Україні / В. С. Сірко // Публічне право. 2023. № 3. С. 308–311. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.3.47>. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2023/47.pdf.
6. Судова практика у справах про притягнення до відповідальності за порушення правил військового обліку та законодавства про мобілізацію. 18 березня 2024 р. URL: <https://kmp.ua/uk/analytics/infoletters/judicial-practice-in-cases-regarding-prosecution-for-violation-of-the-rules-of-military-accounting-and-legislation-on-mobilization/>.
7. Військовий облік: суд підтвердив відповідальність за неоновлення даних. 7 липня 2025 р. URL: <https://7eminar.ua/news/9773-viiskovii-oblik-sud-pidtverdiv-vidpovidalnist-za-neonovlennya-danix>.
8. Огляд судової практики Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду (актуальна практика). Рішення, внесені до ЄДРСР, за лютий 2025 року. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/oglyady/Oglyad_KAS_02_2025.pdf.
9. Судді ВС долучилися до форуму щодо питань правозастосування в умовах воєнного стану. 21 трав. 2025 р. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1814509/>.